

Rendszerváltás a Vajdaságban 1944/45-ben a Vajdasági Levéltár fondjainak tükrében

Bevezető

Az 1944-45-ös rendszerváltás témájára a Vajdasági Levéltár nyolc fondját választották ki a levéltár dolgozói. Az ezekben található dokumentumok segítenek hitelesebb képet festeni azokról a vészterhes időkről. A fondok bemutatásakor a fond-dossziét vettem alapul, mert ezekben nemcsak a fond keletkezéséről, de szerkezeti felépítéséről is a legszélesebb körű információkhoz juthattam. Miután a fond anyagának a szerkezeti felépítését áttanulmányoztam, magával a fond iratanyagával ismerkedtem, majd néhány reprezentatív iratot kiválasztottam, és ezekről analitikus leírást készítettem. A válogatás alkalmával azokat az iratokat részesítettem előnyben, melyek a délvidéki magyarság meghurcoltatásáról, történelmének egyik leggyászosabb időszakáról tanúskodnak. Bemutatok néhány olyan iratot is, melyeket fontosnak tartottam a hatalomváltás ecsetelésére. Természetesen figyelmem nem terjedhetett ki mindenre, és nem is ez volt a célom, hanem az, hogy felkeltsem a kutatók figyelmét a Vajdasági Levéltár ezen fondjainak a kutatására, feltárására.

F. 169 Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság Újvidék (1943-1945), 1944-1945

Levéltári segédletek: áttekintő raktári jegyzék, fondképző és fondtörténeti jegyzet, analitikus leltár, személynévmutató, tárgymutató, helynévmutató. A fondot 23 doboz és 4 könyv képezi, összesen 3,16 ífm.

A fond egy kisebb része kb. 150 ügyirat a Vajdasági Múzeumban található meg. (Az M megjelölés erre utal az analitikus leírások mellett.)

1944. március 10-én alakult meg a Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság. Mivel ebben az időben a Vajdaság területén még dúlt a há-

* Mezei Zsuzsanna, levéltáros, Vajdasági Levéltár, Újvidék

ború, csak illegálisan folytathatta tevékenységét. 1944 októberében, amikor már a Vajdaság legnagyobb részére bevonultak a partizánok, a tartomány székhelye Újvidék lett. Október végén, amikor bevezették a katonai közigazgatást, a Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság hatalma csak látszólagossá vált, és tulajdonképpen csak Szerémségre korlátozódott. 1945. február 15-e után a katonai közigazgatás megszűnése után, újból kiterjesztette tevékenységét az egész Vajdaság területére, egészen szeptember elsejéig, amikor is a megalakult a Vajdaság Autonóm Tartomány Képviselő Háza és annak testületei, és azok átvették a Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság hatásköreit.

A fond anyagát könyvekre és iratokra oszthatjuk fel. A könyvek: bizalmas iratok iktatókönyve 1945-ből és 1946-ból és egy iktatókönyv 1945-ből.

Az iratok a következőképpen vannak csoportosítva: az elnökség levelezésének anyaga, a pénzügyi részleg iratai. Külön csoportot képeznek a pénzügyi visszavonásával foglalkozó főbizottság iratai.

Az összes iratokról készült analitikus leltár, összesen 2657 darab, melyet könyv alakjában is kiadtak a személynévmutató, a tárgymutató és a helynévmutatóval.

Vajdasági Népfelszabadító Főbizottságon belül különböző *ügyosztályok* működtek, mint végrehajtó szervek. Volt belügyi, pénzügyi, tanügyi, mezőgazdasági és erdészeti, ipari-kereskedelmi és kisipari, a szociális- és népegészségügyekkel foglalkozó ügyosztály és az építészeti-műszaki kérdésekkel foglalkozó. Később alakult meg az *igazságszolgáltatási ügyosztály (odelenje za sudstvo)*.

Az iratokat tartalmuk szerint rendeletek, utasítások, körlevelek, jelentések, tájékoztatások, szabályzatok, előírások, stb.

Ezekből választottam ki néhányat. Az 1944-ben keletkezettek legnagyobb része a Vajdasági Múzeumban van.

1944. augusztus 20., Újvidék

M. 557

Az országos háborús bűnököt vizsgáló bizottság továbbítja a Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság Elnökségének az úrlapok kitöltésére vonatkozó utasításokat. Az utasítás megmagyarázza a nép ellen elkövetett bűntett, hazaárulás, kémkedés, a megszállók erkölcsi támogatása kifejezéseket.(2 lap)

1944. augusztus 30., Újvidék M. 1261
 Vajdaság Népfelszabadító Főbizottság rendelete a rumai Népfelszabadító Bizottságnak, hogy azonnal küldjék el a jelentést, kinek a parancsára kobozták el a kivégzett hazaárulók vagyonát Pećinciben és Petrovciban, és kinek a parancsára alakították meg a konfiskációs bizottságot. (1 lap)
1944. november 15., Újvidék 12
 Vajdaság Népfelszabadító Főbizottságának átirata Bácska területen működő Népfelszabadító Bizottságokhoz, hogy továbbítsák a helyi bizottságokhoz azt a rendeletet, miszerint a letartóztatott személyeket kötelesek átadni a járási *Népvédelmi Osztálynak*. (1 lap)
1945. március 14., Újvidék 388
 Vajdaság Népfelszabadító Főbizottság Elnökségének határozata, mellyel a *zentai* gimnáziumban megnyitja a párhuzamos magyar tagozatokat a felső osztályokban. (1 lap)
1945. április 10., Újvidék 573
 Vajdaság Népfelszabadító Főbizottság Elnökségének rendelete a belügyi osztálynak, hogy vizsgálja ki, milyen szabálytalanságok történtek Adán egyes áruk elkobzása során. (1 lap)
1945. április 20., Újvidék 659
 Vajdaság Népfelszabadító Főbizottság igazságszolgáltatási osztálya továbbítja Vajdaság Népfelszabadító Főbizottság Elnökségének az „Utasítást a rendes bíróságok felállításáról Vajdaság területén”, azzal a kéréssel, hogy azt az Elnökség fogadja el. (8 lap)
1945. június 9., Újvidék 1095
 A vajdasági háborús bűnöket kivizsgáló bizottság elküldi jelentését a Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság Elnökségének arról, hogy egyes ügyvédek háborús bűnösöknek nyilvánítottak. Mellékelve van az ügyvédek névsora. (2 lap)
1945. augusztus 18., Újvidék 1558
 Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság Elnöksége kéri a Vajdasági Ügyészséget, hogy a Jugoszláviai Ügyész közvetítésével hasson a Postaügyi Minisztériumra, hogy az vegye vissza azokat a magyar nemzetiségű alkalmazottakat, akiket a katonai közigazgatás alatt bocsájtottak el, mivel nagyon fontos feladat a nemzetiségi egyenjogúság elvének betartása. (1 lap)

F.170 Bánát, Bácska és Baranya Katonai Közigazgatása Újvidék (1944-1945), 1944-1945

Levéltári segédletek: áttekintő raktári jegyzék, fondképző és fondtörténeti jegyzet, analitikus leltár, tárgymutató, helynévmutató. A

fond 16 dobozból és 5 könyvből áll, összesen 2,07 ifm. A fond besorolása: különleges jelentőségű fond.

Bánát, Bácska és Baranya Katonai Közigazgatását 1944. október 17-én vezették be Tito parancsára, és ugyanúgy az ő parancsára is szüntették meg 1945. január 27-ei dátummal, azzal, hogy a parancs csak február 15-én lépett hatályba. A katonai közigazgatás élére Ivan Rukavina vezéreztetést nevezték ki, aki személyesen a főparancsnoknak, Titónak volt alárendelve.

Bánát, Bácska és Baranya Katonai Közigazgatás területileg a Bánáti és a Bácska-Baranyai Katonai Körzetre oszlott, továbbá katonai területparancsnokságokra, városi parancsnokságokra és falusi katonai állomásokra. A *végrehajtói és bírói hatalmat teljes mértékben ez a szerv gyakorolta*, a Népfelszabadító Bizottságoknak csak tanácsadói szerepük volt. Bácska és Baranya Katonai Körzetnek Újvidék volt a székhelye, Bánát Katonai Körzeté Nagybecskerek (Petrovgrad). A katonai közigazgatás szervezte meg a mozgósítást, ruhanemű és cipők begyűjtését, az egészségügyi kellékek beszerzését a hadsereg számára. Megszervezte a hadi kórházakat, katonai begyűjtő központokat, és több más hasonló tevékenységgel foglalkozott. Többek között gondot viselt a hadsereg és a lakosság élelmezéséről, a közlekedési útvonalak, ipari létesítmények felújítását és kiépítését szervezte, a megművelhető földterületek megművelését és bevetését irányította. Az ipari és kisipari termelés újraindítását szervezte. Az oktatási és kultúrintézmények munkájának újbóli beindítását és a kulturális hagyaték megvédését irányította.

A fond iratainak tartalma: Bánát, Bácska és Baranya Katonai Közigazgatás megalakításáról és szerkezeti felépítéséről szóló iratok. A különböző profilú szakemberek biztosítására, a felnőtt lakosság mozgósítására, új katonai alakulatok létrehozására vonatkozó iratok. Az okiratoknak egy része a Vörös Hadsereggel és a Bolgár Hadsereggel való együttműködésről tanúskodnak. A front visszavonulása után az ipari létesítmények felújítása és üzembe helyezése, továbbá az élet normalizálása volt az egyik fő feladata a katonai közigazgatásnak, ezekről a tevékenységekről számos dokumentum tanúskodik.

A fond két csoportra oszlik, könyvekre és az iratokra. A könyvek a műszaki, közlekedési osztály iktatókönyvei, továbbá a vízügyi részleg iktatókönyvei.

Az iratok egy részét a Katonai Közigazgatás parancsnokának levezései képezik, majd osztályok szerint vannak rendezve az iratok: általános, gazdasági, műszaki, egészségügyi és tanügyi osztály. Nyolc dobozban a jelzet nélküli iratok vannak, melyeket levéltári jelzettel láttak el.

Az iratokról analitikus leltár készült (összesen 1661 darab) tárgy- és helynévmutatóval. Illusztrációként kiválasztottam néhány ügyiratot.

1944 .december 1., Újvidék

69/1944

Bánát, Bácska és Baranya Katonai Közigazgatás parancsnokának rendelete a katonai körzeteknek, katonai területparancsnokságoknak, városi parancsnokságoknak és falusi katonai állomásoknak a magyarokkal és a németekkel való bánásmódról, mivel „*több helységben és faluban helytelen bánásmódot alkalmaztak, amelyek rossz fényben tüntetik fel hadseregünket, és ártanak népünk és országunk hírnevének*” (a szerző kúrzívuma). Az 1-es bekezdés alatt meghatározza a magyarokkal való bánásmódot, „*akiket jogaikban és kötelezettségeikben kiegyenlít a többi lakossággal. Ez alól csak azok a magyarok képeznek kivételt, akik mint háborús bűnösök részesei voltak a magyar fasiszták bűncselekményeinek...*” (a szerző kúrzívuma). Az a) pont alatt elrendeli, hogy „*minden büntetőtábor, ahol magyarokat tartottak fogva, feloszlassanak, és csak azokat a magyarokat tarthatják fogva, akik ellen bírósági eljárás folyik vagy már elítélte őket az illetékes hadbíróóság.*” (a szerző kúrzívuma) A 2-es bekezdés alatt „*meghatározza a németekkel való bánásmódot, akik többségükben a gonosztevő német fasiszták oldalára álltak*” (a szerző kúrzívuma). (2 lap)

Levéltári egység

94/1945

Kimutatások a lakosság létszámáról, nemzetiségi összetételéről, háztartások számáról, a fasiszták elhagyott házainak számáról, megrongálódott és összedőlt házak számáról Bánát területén 1945-ben. Egy lapon, melyen nincs keltezés, az összeíráshoz készült *útmutatón* a megjegyzés rovatban a következőket írja „*A német lakosságot kitelepítik, és büntető táborokban helyezik el, így az összeírt német lakosság száma nem felel meg a valóságnak. A magyar lakosságot a Megszállók és Együttműködők Bűncselekményeit Kivizsgáló Vajdasági Bizottság (háborús bűnöket kivizsgáló bizottság) javaslatára kitelepítették a csúrogi és zsablyai községből és büntető táborokban helyezték el őket. Ezeknek a száma 1945. március végén 5180.*” (a szerző kúrzívuma) (47 lap)

F. 171 Bácska és Baranya Katonai Körzete Újvidék (1944-1945), 1944-1945

Levéltári segédletek: áttekintő raktári jegyzék, fondképző és fondtörténeti jegyzet, analitikus leltár, tárgymutató, helynévmutató. A fond 13 dobozból és 6 könyvből áll, összesen 13,72 ifm. Bácska és Ba-

ranya Katonai Körzete öt katonai területparancsnokságra volt felosztva: az Újvidéki, Zombori, Becsei, Szabadkai és a Baranyai Területparancsnokságokra. A fond iratainak a tartalma közvetlenül a partizánok bevonulása utáni helyzetet tükrözi. A könyvek az általános és a gazdasági osztály iktatókönyvei 1944-45-ös évből, és az általános osztály névmutatója. Az iratok az általános, gazdasági, egészségügyi és tanügyi osztály levelezései. A jelzet nélküli iratokat levéltári jelzettel láttak el. Az összes iratról analitikus leltár készült (összesen 1821 darab), tárgy- és helynévmutatóval.

Illusztrációként kiválasztottam néhány ügyszeret.

1945. február 1., Kiskér (Bačko Dobro Polje) I – 1048/1945
A Kiskéri Katonai Állomáshely, válaszol a Katonai Körzet 804/945-ös számú iratára, és kijelenti, hogy ebben a helységben nem volt *vezetéknev-változtatás*. A vezetéknev megváltoztatásának tilalmát azért vezette be a hatalom, hogy nehogymelyik háborús bűnös ilyen módon próbáljon megszökni a felelősségre vonás alól. (2 lap)

1944. december 14., Újvidék III – 86/1944
Bácska és Baranya Katonai Körzetének Parancsnoksága Újvidéken a *tengerészlaktanyában* levő munkatáborból három asztalost, Meringer Istvánt, Raffai Nándort és Kolai Jánost kiküldi a Bajji zeneiskolába helyreállítási munkálatokra. (2 lap)

1945. január 29., Újvidék III – 1780/1945
Bácska és Baranya Katonai Körzet Gazdasági Osztályának az ellátással megbízott részleg főnöke beszámol a *csúrogi népelleneségek vagyonának elkobzásáról* az 1945. január 23-tól 28-ig tartó akcióban. Szám szerinti kimutatás készült az elhajtott jószágokról, baronfokról, kocsikról, szekerekről, stb. (1 lap)

1944. december 6., Szabadka VI – 43/1944
Bácska és Baranya Katonai Körzet Tanügyi Osztályának utasítása Szabadka Katonai Körzet Tanügyi Részlegének, hogy a magyar tanulóknak és azoknak a diákoknak, akiknek a szülei elmagyarosodtak, az iskolába való beiratkozáskor vegyék figyelembe a szülők kívánságát. Továbbá a tanítók jogosak lakásra és fűtőanyagra. (2 lap)

Levéltári egység 175
Bácska és Baranya háborús áldozatinak kimutatása az 1941. április 13. és 1944. október 23-ai időszakban. A jelentés Bajcsy-Zsilinszky Endre 1942. február 4-ei memorandumának adataira hivatkozik. (3 lap)

F. 172 Bánát Katonai Körzete Nagybecskerek(Petrovgrad)(1944-1945), 1944-1945

Levéltári segédletek: áttekintő raktári jegyzék, fondképző és fondtörténeti jegyzet, analitikus leltár, tárgymutató, helynévmutató. A fond 5 dobozból áll, összesen 0,62 ifm. Bánát Katonai Körzete négy katonai területparancsnokságra volt felosztva: a Kikindai, Nagybecskereki (Petrovgrádi), Pancsevői és a Verseci Területparancsnokságok. A fond iratainak tartalma Bánát újjáépítéséről, a hadsereg és a lakosság ellátásáról, a káder-kérdés megoldásáról, a vízszabályozó társaságokban uralkodó helyzetről és az alkalmazottak fizetéséről szólnak. Az összes iratról analitikus leltár készült (összesen 234 darab), tárgy- és helynévmutatóval.

F.177 Vajdaság Népeinek Nemzeti Becsülete Elleni Bűncselekmények és Szabálysértések Elítélését Végző Bíróság (1945), 1945

Levéltári segédletek: áttekintő raktári jegyzék, fondképző és fondtörténeti jegyzet, analitikus leltár. A fond 1 dobozból és 3 könyvből áll, összesen 0,11 ifm. A fond besorolása: különleges jelentőségű fond.

A Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság Elnökségének határozata alapján 1945. április 30-án felállították Vajdaság Népeinek Nemzeti Becsülete Elleni Bűncselekmények és Szabálysértéseinek Elítélését Végző Bíróságot (becsületbíróság). E bíróság munkáját illetően teljesen független volt. Székhelye Újvidéken volt, de Mitrovicán és Nagybecskereken kihelyezett bírósági tanács működött. A bíróság a Megszállók és Együttműködők Vajdasági Bűncselekményeit Kivizsgáló Bizottság, az ügyészség, a hadbíróság, a rendes bíróságok, magánszemélyek feljelentése alapján, illetve a bíróság saját maga kezdeményezésére kezdte meg az eljárásokat. Vajdaság Autonóm Tartomány Elnöksége 1945. szeptember 13-ai ülésének határozata alapján beszüntetik ennek a különleges bíróságnak a működését, és az illetékességet átruházzák a járásbíróságokra.

A bíróság létrehozásának a célja a lakosság széleskörű átvilágítása volt. A Vajdaság népeinek becsülete elleni bűncselekmények körébe tartozott „a megszállókkal és hazai árulókkal” történt mindenféle együttműködés. Nemcsak a gazdasági, politikai együttműködés, hanem

pl. a kulturális, művészeti és jogi együttműködés is bűncselekménynek számított. Az ítéletekben sokszor megismételt mondat: pl. *a magyar nemzeti becsület elvesztése* a közéletből való kizárást, a közfunkciók végzésének tilalmát és minden egyéb polgári jog és mindazon kedvezmények elvesztését is jelentette, melyek a Vajdaság polgárait abban az időben megillették.

A fond iratainak a tartalma: Vajdaság Népeinek Nemzeti Becsülete Elleni Bűncselekmények és Szabálysértések Elítélését Végző Bíróság munkájáról szóló jelentések, a bírósági tanács fizetési listája. A bíróság megszűnésekor készült jegyzőkönyvek a bevégzett és a folyamatban levő eljárásokról, az irodai kellékekről készült leltár, az alkalmazottak személyi lapjai, hiteligénylések és a bírósági ítéleteknek egy kisebb hánnyada. Mivel a Vajdasági Levéltár csak nagyon kis mennyiségű iratot vett át, feltételezhető, hogy az iratok legnagyobb része a vajdasági járási bíróságokon van, hiszen azok lettek az illetékesek a becsületbíróságok megszűntetése után.

Más fondok átvizsgálásakor több olyan dokumentumra is akadtam, melyek ennek a bíróságnak a munkájára vonatkoznak. Pl. a 209-es fondban, a Vajdasági Ügyészség irataiban Sn 51/1945 jelzetű 1945. július 4-ei dátummal ellátott ítéletet találtam. Az ítélet mellett ott volt a Vajdasági Ügyészség vádemelése is. Az ítéletet Vajdaság Népeinek Nemzeti Becsülete Elleni Bűncselekmények és Szabálysértéseinek Elítélését Végző Bíróság hozta meg. A vádlott Kolár Ferenc (Franje), volt kulai tanító, leventeoktató, magyar, a vád ellene: politikai propaganda és a megszállókkal való együttműködés. Az ítélet: a magyar nemzeti becsület elvesztése 12 éves időtartamra és öt éves nehéz kényszermunka. (Az ügyirat 7 lapból áll.)

A fond átnézésekor néhány ügyiratot kiválasztottam illusztrációképpen.

1945. szeptember 24., Nagybecskerek Su 46/1945
Vajdaság Népeinek Nemzeti Becsülete Elleni Bűncselekmények és Szabálysértések Elítélését Végző Bíróság Bírósági Tanácsa Nagybecskereken továbbítja a Pancsovai Kerületi Bíróságnak, mint területileg illetékes bíróságnak azt a jegyzéket, melyen összesen 14 lezárt ügy iktatószáma szerepel.
A nagybecskereki Bírósági tanács jegyzőkönyve alapján 23 lezárt ügyről szóló kimutatót továbbítottak a nagybecskereki Kerületi Bíróságnak, mint illetékes bíróságnak,

miután megszűnt a Vajdaság Népeinek Nemzeti Becsülete Elleni Bűncselekmények és Szabálysértéseinek Elítélését Végző Bírósága. (1 lap)

1945.június 28., Nagybecskerek

Su 17/1945

A Bírósági Tanács Nagybecskerekben továbbítja a Vajdaság Népeinek Nemzeti Becsülete Elleni Bűncselekmények és Szabálysértéseinek Elítélését Végző Bíróság elnökének Újvidékre a havi jelentést, melyben beszámol, hogy Marko Đurić, Csicsai Ignác, Aranyos József és Balog Sándor ellen indított eljárásokat befejezték, és az ítéleteket kihirdették. (1 lap)

Keltezés nélkül

Sn 33/1945

Vajdaság Népeinek Nemzeti Becsülete Elleni Bűncselekmények és Szabálysértéseinek Elítélését Végző Bíróság Újvidéken vádat emel Pap Karolina ellen, született Prangel, szabadkai lakos, nemzetisége szerint magyar, *a vád ellelne közvetlen feljelentés (neposredna dostava)*. A bíróság ítéletet hoz Pap Karolina, banktisztviselő ügyében a megszállókkal való politikai együttműködés és feljelentés miatt, és a magyar nép becsületének 5 évre történő elvesztésére, egy év kényszermunkára ítéli. Az indoklásban a következő áll: „*Az elítélt ezzel beszennyezte a magyar nevet, és azoknak a magyaroknak a nevét, akik Petőfi zászlaja alatt harcoltak a Pannon síkságon az egész európai reakciós erők ellen.*” (a szerző kúrzívuma)

1945. augusztus 20., Újvidék

Sn 102/1945

Vajdaság Népeinek Nemzeti Becsülete Elleni Bűncselekmények és Szabálysértések Elítélését Végző Bíróság Újvidéken ítéletet hoz Jakobcsity Konen Vilim ellen, szabadkai lakos, nemzetisége szerint magyar, a megszállókkal való gazdasági együttműködés miatt, és a magyar népi becsületének 3 évre történő elvesztésére, egy év kényszermunkára és vagyona tetemes részének az elkobzására ítélik (megmaradt egy háza és 120 lánca földje Szabadkán). (1 lap)

F.183 A Megszállók és Bűncselekményeit Kivizsgáló Vajdasági Bizottság (háborús bűnöket kivizsgáló bizottság)

Levéltári segédletek: áttekintő raktári jegyzék, fondképző és fondtörténeti jegyzet, a fond egy részéről analitikus leírás készült, továbbá helynévmutató az ügyiratok azon részéről, amelyek az áldozatokról és károsultakról szólnak. A fond 549 dobozból+24 doboz rendezetlen irat és 79 könyvből áll, összesen 82,5 ifm. A fond besorolása: különleges jelentőségű fond. *Megjegyzés:* a fond egy része a Vajdasági Múzeum tulajdonában van, erről a levéltári anyagról semmilyen kimutatással nem rendelkezik a Vajdasági Levéltár.

A háborús bűnöket kivizsgáló bizottság a Népfelszabadító Bizottság 1944. március 11-től 13-áig tartó ülés határozataként alakult

meg, és szervezetileg a Népfelszabadító Bizottság Oktatásügyi és a Propaganda tárcájához tartozott. Működési szabályzata 1944. május 6-án lépett életbe. A *Jugoszláv Föderatív Népköztársaság Képviseletének Elnöksége* az 1948. április 14-én kihirdetett rendeletével beszüntette az állami bizottság munkáját, és ezzel egy időben a vajdasági bizottság munkája is megszűnt.

A vajdasági bizottság feladata az volt, hogy összegyűjtse az adatokat a háborús bűnökkel gyanúsított helyi polgárokról, a büntettekről, gyilkosságokról, gyújtogatásokról, erőszakokról, névsort készítsen azokról a személyekről, akiket munkatáborokba, börtönökbe hurcoltak, jegyezze le azoknak a nevét és összes személyi adatát, akik ezekért a büntettekért felelősek. Az összegyűjtött adatok alapján a bizottság megállapította a büntett fajtáját.

A fond iratainak tartalma: A fond legnagyobb részét a begyűjtött *feljelentések* teszik ki az áldozatokról és a károsultakról, a büntettekről és a bűnösökről. A feljelentések alapján elkészültek a büntettekről és a bűnösökről szóló *határozatok*, az áldozatok és kárvallottak tanúvallomásairól *jegyzőkönyvet vettek fel*. A fondhoz tartoznak még egyéb bizonyítékokat *tartalmazó iratok* és közérdekű közlemények, rendeletek, kimutatások, stb.

A fond legnagyobb részét a *feljelentések* teszik ki, kb. 284 doboz. A feljelentések helységek szerint betűrendi sorrendbe vannak csoportosítva. A feljelentések a következő adatokat tartalmazzák: adatok a büntettről és a bűnösről, a színhelyről, a büntett leírása, bizonyítékok, a kár jellege és, végül, a megjegyzés rovatban azoknak a személyeknek a neve is meg van említve, akik részesei voltak a büntettnak.

A *helységenkénti feljelentések jegyzékében* fel van tüntetve a károsult neve és a kár mértéke dinárban kifejezve. A feljelentés alapján készült el a megszállók által elkövetett büntettekről és a velük együttműködőkről szóló *határozat*. A határozatot a vajdasági bizottság hozta meg, melyben a feljelentésben megjelent adatokra hivatkozva a büntetettet különböző csoportokba sorolta be: Bácskában és Szerémségben 8-8 csoport létezett, míg Szerémségben 6, számokkal is megjelölt csoport létezett (pl. Bácskában és Baranyában a „bevonulás”-t egyes számmal jelölték). A 19 dobozban kb. 7.900 határozat van.

A *büntettekkel és a bűnözőkkel kapcsolatos dokumentumok* területi felosztás szerint vannak csoportosítva: Vajdaság, Bácska, Baranya,

Bánát, majd ezeken belül járások, majd helységek szerint. Összesen 27 dobozt tesz ki a fondnak ez a része.

A bűnösök és a népelleneségek *nyilvántartó kartonjai* következnek. Ezek kis kartonocskák, kb. 10x7 cm méretűek, és dobozonként három csoportra vannak felosztva. Vannak az "I", "O" és "P" betűsek. "I" azt jelenti, hogy a személy vizsgálat alatt van (pod istragom), az "O"-n (optužen) az elítéltek nevei vannak, míg a "P" (presuđen) csoportban levő lapocskákon azoknak a nevei vannak feltüntetve, akiket mindenféle bírósági ítélet nélkül likvidáltak. Az "I" és "O" kartonokon név mellett fel vannak tüntetve azok az adatok, melyek az eljárásra vonatkoznak, az elítélteknél a bírósági ítélet száma is megtalálható, viszont a "P" *kartonokon* a néven kívül esetleg a nemzetiségre, ritkán a foglalkozásra utaló adatok mellett csak a kivégzés helye van feltüntetve.

Ugyanilyen nyilvántartás készült a népelleneségekről is betűrendi sorrendben. Külön sorozat van a bácskai és baranyai népelleneségekről.

A fond-dosszié szerint a 12 dobozban összesen 30.000 *nyilvántartó karton van*. Körülbelül 100 dobozban vannak elhelyezve azok az *ügyiratok* (inventar predmeti), melyek a háborús bűnösökre vonatkoznak. A körülbelül 34.000 ügyiratot tartalmazó anyagot a vizsgáló bizottság gyűjtötte és állította össze. Ezek az ügyiratok fontos adatokat tartalmaznak úgy a büntettekről, mint azok elkövetőiről, és a bírósági eljárás megindításához szolgáltak alapul. A keresett ügyirat minél eredményesebb megtalálását szolgálja „A dokumentumok leltára” (Inventar predmeta) c. könyv. A 496-tól az 530. dobozig azok az iratok vannak elhelyezve, melyek a járási vizsgáló bizottságok és kirendeltségek munkáját tükrözik. Például az 524-es dobozban azoknak a tanúvallomásoknak a jegyzőkönyvei vannak, melyek Zomborban és környékén történtek, továbbá itt vannak még különböző utasítások, jelentések, rendeletek is.

Külön nyilvántartási kartonokat vezetett a Menekültügyi Hivatal az 1941-es menekültekről. Ez az anyag 11 dobozban van összegyűjtve. Nagyon értékes az 595-os doboz tartalma, mert ebben vannak a hadbíró-ság töredékeiben megőrzött ítéletei.

Hátra maradtak azok a dobozok, melyekben ún. „minden” megtalálható. Ezek közül a fénykép- és újságkivágások gyűjteményét emelném ki: pl. megtalálható a Zentai Újság 1941-es, 1942-es és 1944-es évfolyama. Az 532 dobozban egy 280 oldalas tudományos értekezés az

1941-42-es razziáról, melyhez egy névsor van csatolva azoknak a nevével, akik részt vettek a razziában. A névsoron 1250 név szerepel.

A fond szerves részét képezik azok a könyvek is, melyek az iratokban való könnyebb tájékozódást szolgálják. Ezek iktatókönyvek, névmutatók, a dokumentumok leltára (inventar dokumenata) és különböző mutatók. A legsűrűbben forgatott könyvek egyike a háborús bűnök áldozatainak névjegyzéke az újvidéki, nagybecskereki, pancsevoí, szabadkai kerületi kirendeltség területéről. A háborús bűnösök nevei két könyvben vannak regisztrálva (63. és 64. sorszám alatt) összesen 7.739 név szerepel a jegyzékben. A 11. rubrikában a kérdésre, hogy a háborús bűnös ítélet által lett-e kivégezve vagy anélkül, külön meg vannak jelölve azok a nevek, ahol nem volt bírósági ítélet, vagyis *önkéntes ítékezés* áldozatáról van szó. Néhány név mellett hivatkoztak a hadbíróóság ítéletének a számára vagy a határozat számára, amelyet a bizottság hozott meg. A népellenesség névmutatójában 8.640 név szerepel. A 67-es sorszámú könyv a háborús bűnösök nevét tartalmazza. E könyv 2. mellékletében rögzítették a kivégzett magyarok, szerbek és más nemzetiségűek nevét. A 73-as könyv az 1944/45-ben *önkéntesen kivégzett* háborús bűnösök nyilvántartása. Abban a rubrikában, ahova azt kellett bejegyezni, hogy ki hozott határozatot a kivégzésről mindig az OZNA (Népvédelmi osztály) rövidítés van bejegyezve. A könyvben nincs megjelölve ki és mikor vezette a könyvet. 1.006 magyarnak a neve van felírva, 468 horváté és más nemzetiségűé. A kivégzések legtöbbször 1944 októberében és novemberében lett végrehajtva.

Külön könyvet vezettek a vádlottakról, és azokról a személyekről, akik kárt szenvedtek az újvidéki és pancsovai körzetben.

Mellékletként egy feljelentést, egy határozatot és egy hadbíróági végzés választottam ki.

F. 207 Vajdasági Legfelsőbb Bíróság Újvidék (1945-1991), 1945-1986

Levéltári segédletek: áttekintő raktári jegyzék, fondképző és fondtörténeti jegyzet. A fond 1151 dobozból és 434 könyvből áll, összesen 166 ifm. A fond besorolása: különleges jelentőségű fond. A fondképző rövid története a következő. A Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság Elnöksége 1945. április 27-ei ülésén meghozta a rendes bíróság-

gok működési szabályzatát a Vajdaság területén, és egész Vajdaság területére egy legfelsőbb bíróságot állított fel, amely a Szerbiai Képviselőház 1991. július 11-ei 5. rendkívüli ülésén a Bíróságokról hozott törvény értelmében 1992. január elsejétől megszűnt működni.

A fondot a könyvek és az iratok együttese alkotja. A bíróságoknál alkalmazott rövidítések szerint vannak az ügyiratok csoportosítva. A fond anyagának megvizsgálásakor megállapítottam, hogy az 1945-ös évből csak nagyon kevés ügyirat van, ami érthető is, mivel idő kellett míg a fellebbezés eljutott a legfelsőbb bíróságig.

Az áttekintő raktári jegyzék szerint az 1945-ben keletkezett iratok többsége a „K” és a „KŽ” jelzést viselik, vagyis büntető és büntetőjogi fellebbezések. Ebből összesen 137 ügyirat van, de a következő évben ez a szám már jóval nagyobb, és majdnem eléri az ezret (928). Ezek az ügyiratok tartalmukban az 1944/45-ös évekhez kapcsolódnak, de már néhány a kötelező beszolgáltatásokkal is foglalkozik.

Az „R” jelzés alatt többnyire olyan ügyiratok vannak, melyek az ügyvédi tevékenységgel, az ügyvédi kamarával kapcsolatosak. Több ügyirat az ügyvédi kamara döntésére vonatkozó fellebbezés, mivel a kamara betiltotta egyes ügyvédeknek a működését a megszállókkal való együttműködés miatt. Az 1945-ös évből 50 ilyen tartalmú ügyirat van, a következő évben már 300.

A RK jelzés alatt levő iratok csak 1947-ben jelennek meg, de amikor betekinttem ezekbe, láttam, hogy olyan ügyekről van szó, melyek még 1945-ben kezdődtek.

Az előbb felsorolt jelzések mindegyikéből kiválasztottam egy-egy ügyiratot illusztrációképpen.

1945. október 31., Újvidék

KŽ 44/1945

Az 1945. október 31-ei nyilvános tárgyaláson a Vajdasági Legfelsőbb Bíróság a következő ítéletet hozta: elutasítja az ügyész vádját és teljes egészében jóváhagyja az Újvidéki Kerületi Bíróság ítéletét. Az Újvidéki Kerületi Népbíróság ítélete szerint Balaton Margitot felmentik a vád alól, miszerint 1942. januárjában, az újvidéki razzia első napján néhai Radujkov Darinka háza előtt megállította a magyar katonákat és a következőket mondta nekik: „Itt vannak a csetnikek és fönt a padláson főzik a paprikást”, és a katonákat beküldte a házba, akik Radujkov Darinkát elhurcolták és megölték. (1 lap)

1945. december 27., Újvidék

R 1/1945

A Vajdasági Legfelsőbb Bíróság tárgyalta Dr. Maros Károly fellebbezését az Ügyvédi Kamara Ideiglenes Vezetőségének 1945. június 2-ai 74/1945 számú határozata ellen. Az 1945. december 27-én megtartott tárgyaláson a következő határozatot hozta: elutasítja Dr. Maros Károly fellebbezését és helyben hagyja az Ügyvédi Kamara Ideiglenes Vezetőségének határozatát, mellyel a Kamara megvonta Dr. Maros Károlytól jogát, hogy bejegyeztesse magát mint ügyvédet, mivel ő nem rendelkezik választói joggal és nem méltó, hogy ügyvédi tevékenységet folytasson a megszállókkal való együttműködése miatt. A határozathoz csatolva vannak a következő iratok: A Vajdasági Legfelsőbb Bíróság kérvénye a belügyi osztályhoz, melyben jelentést kér arról, hogy Dr. Maros Károly rajta van-e a választói névjegyzéken, a Vajdasági Ügyészség fellebbezése, az újvidéki belügyi és általános osztály káderjellemezése Dr. Maros Károlyról. (6 lap)

1945.január 13., Újvidék

RK 6/1947

A Vajdasági Legfelsőbb Bíróság 1945. január 13-ai ülésén meghozott határozatában elfogadja az ügyész kérelmét Bencsik Mihály büntetésének enyhítésére. Bencsik Mihályt jogerősen elítélte a Zentai Járásbíróság és a Szabadkai Körzeti Bíróság egy év szabadságvesztéssel járó kényszermunkára és 5000 dináros pénzbüntetésre tilos üzérkedés miatt (20 kg zsírt adott el 110-120 dináros kilógrammonkénti áron). A büntetést oly módon enyhítik, hogy a szabadságvesztéssel járó kényszermunkát elengedik jó magatartás miatt. A megszállás alatt is kifogástalanul viselkedett, és enyhítő körülménynek számít, hogy az elítéltnak két kiskorú gyermeke van. Csatolva van az ügyész kérelme Bencsik Mihály büntetésének enyhítésére, a Zentai Járásbíróság jelentése az ügygel kapcsolatban és a Zentai Járásbíróság ítélete. (8 lap)

F. 209 Vajdasági Ügyészség Újvidék (1945-1991), 1945-1965

Levéltári segédletek: áttekintő raktári jegyzék, fondképző és fondtörténeti jegyzet. A fond 256 dobozból és 83 könyvből áll, összesen 34,5 ifm. A fond besorolása: különleges jelentőségű fond.

Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság elnökségének 1945. május 4-ei ülésén meghozott határozata értelmében Dr. Slavko Kuzmanovićot, újvidéki ügyvédet jelölte ki vajdasági ügyésznek, és kinevezését kérte a Demokratikus Föderatív Jugoszláv Ügyészségétől, melyet az 1945. május 12-én meg is tett. Ettől a dátumtól számítják a Vajdasági Ügyészség tevékenységét. E szerv a Szerbiai Képviselőház 1991. július 16-ai 5. rendkívüli ülésén a Ügyészségekről hozott törvény értelmében 1992. január elsejétől megszűnt működni.

Az ügyészségen a következő ügyosztályok működtek:

1. a büntető jogi

2. polgári jogi
3. katonai
4. népvédelmi osztály
5. általános felügyeleti
6. személyzeti ügyosztály

A fondot a könyvek és az iratok együttese alkotja. Az Ügyészségnél alkalmazott rövidítések szerint vannak az ügyiratok csoportosítva. Az ügyiratok tartalmát tekintve a fond anyagának nagyobbik részét teszik ki a magánszemélyek elleni vádiratok, akik büntető kihágást követtek el, továbbá vádemelések állami tulajdon hűtlen kezelése miatt és fellebbezések a járási és kerületi bírósági ítéleteire. A fond egy részét a bizalmas iratok teszik ki. A különböző levelezési anyagok betekintést nyújtanak a Ügyészség munkájába és hatáskörébe.

A fond-dossziében található megőrzési iratjegyzékben a rövidítésekhez tartozó témakörök jegyzéke található, ami segít az eligazodásban.

A fond anyagának átvizsgálásakor látható, hogy az 1945-ös évből csak nagyon kevés ügyirat van.

A szigorúan bizalmas és bizalmas ügyiratok közül egy sincs az 1945-ös évből.

A „A” jelzéstől a következő ügyiratokat választottam ki.

1945. június 5., Újvidék

A 14/1945

Az országos háborús bűnöket vizsgáló bizottság továbbítja a Vajdasági Ügyészségnek azt az értelmezést, mely Vajdaság népeinek nemzeti becsülete elleni bűncselekmények és szabálysértések elítélését végző bíróság munkájára vonatkozik, és melyben meghatározzák a bűncselekmény fogalmát, tartalmát és fajtáját és azokat a kritériumokat, melyekkel a büntetteket megkülönböztetik a szabálysértésektől. (9 lap)

1945. június, Belgrád

A 132/1945

A Demokratikus Föderatív Jugoszlávia ügyésze továbbítja a vajdasági ügyésznek azt a leiratot, melyben meghatározzák a háborús bűnöket kivizsgáló bizottság hatáskörét. (1 lap)

1945. augusztus 8., Újvidék

A 132/1945

A vajdasági ügyész továbbítja a járási ügyészeknek a büntetések neméről hozott törvényt és a kapcsolódó utasítást, mely 1945. július 26-án lépett életbe.

1945.július 29., Zsablya

K 49/1945

A Zsablyai Járási Népbíróság továbbítja a vajdasági ügyésznek Kalocsi József zsablyai lakosra vonatkozó teljes dokumentációt, mely a szabadkai katonai parancsnokság hadbíróóság ítéletére vonatkozik. Kalocsait golyó általi halálra és vagyonának teljes elkobzására ítélték a Népfel szabadító Hadsereg egységének megbontására irányuló romboló tevékenysége miatt. A vajdasági ügyész kéri a jelentést, hogy végre hajtották-e az ítéletet és a vagyonelkobzást. (7 lap)

1945.december 10., Újvidék

K 294/1945

A vajdasági ügyész továbbítja Szerbia ügyészének Kurti József, zsablyai lakos ügyiratát, akit az Újvidéki Kerületi bíróság halálra ítélt, és ezt az ítéletet a Vajdasági Legfelsőbb Bíróság megerősítette. A vajdasági ügyész kéri, hogy a kegyelmi kérvényt minél előbb tárgyalják meg és vessék el, mivel Kurtit a razziában való részvétel miatt ítélték el, és az ítélet végrehajtása elégtételül szolgálna Zsablya lakosai számára. (6 lap)

1945. november 21., Újvidék

K 306/1945

A vajdasági ügyész fellebbezést nyújt be a Zombori Kerületi Bíróság ítéletére és indítványozza, hogy a Vajdasági Legfelsőbb Bíróság semmisítse meg Pál Oszkár, bezdáni lakos, a levették nevelőjének kegyelmi kérelme ügyében hozott határozatát. Mellékletként csatolva van a Vajdasági Legfelsőbb Bíróság ítélete, melyben Pál Oszkárt bűnösnek nyilvánítja, és szabadságvesztéssel egybekötött 5 évig terjedő kényszermunkára ítéli. (10 lap)

1945.augusztus 16., Újvidék

KSČ 2/1945

A vajdasági ügyész átiratot intéz a Mitrovicai Kerületi ügyészhez, melyben jelentést kér arról, hogy Haug Antal, katolikus pap, gyanúsított, a mitrovicai börtönben van-e. Erre a jelentésre azért van szükség, mert a Vajdasági Ügyészség vádat emelt Haug Antal ellen a megszállókkal való politikai együttműködés gyanúja miatt. A Mitrovicán lévő büntetést végrehajtó intézet átirata értesíti a vajdasági ügyészt, hogy Haug Antal a Zombori Hadbíróóság ítélete alapján ebben az intézetben töltötte büntetését, de vérhasban elhunyt. (21 lap)

1945. november 18., Újvidék

OZ 7/45

A vajdasági ügyész, Dr. Slavko Kuzmenović, jelentést küld az újvidéki Népvédelmi Bizottságnak (OZNA) Dr. Pumer Sándor topolyai királyi jegyzőről. Csatolva van Dr. Gyetvai Károly, vajdasági ügyész helyettes jelentése Dr. Pumer Sándor magatartásáról a megszállás alatt. (4 lap)

1945. november 21., Belgrád

OZ 8/45

A Demokratikus Föderatív Jugoszlávia ügyésze továbbítja a vajdasági ügyésznek azt a körlevelet, miszerint azoknak a bírósági eljárásoknak, amiket a Népvédelmi osztály kezdeményezésére indítottak el, a teljes dokumentációját egy példányban vissza kell juttatni a Népvédelmi Osztálynak a nyilvántartás miatt, mivel az Népvédelmi osztály-

nak nincs joga elkérni a bíróságoktól az ítéletek egy példányát. A vajdasági ügyész továbbítja a körlevelet az összes kerületi ügyésznek. (6 lap)

Keltezés nélkül

OZ 9/45

Szigorúan bizalmas jelzéssel ellátott irat a Demokratikus Föderatív Jugoszlávia Honvédelmi Minisztérium Népvédelmi Osztályának átmeneti használati utasítása a vizsgálati eljárás levezetéséről. Az utasítás meghatározza az eljárás minden részletét, az eljárás megindítását, felderítését és kivizsgálását, a vizsgálati fogságot, a gyanúsított előállítását, az előállított jogát és kötelezettségét, a jegyzőkönyv vezetését, a lakások átkutatását és a megmotozást. Az utasítást Dr. Joža Bilfan ügyész írta alá. (6 lap)